

УДК 342.7(477):33.05–044.372

DOI: 10.31359/1993-0941-2021-41-188

О. В. Приходько, аспірантка НДІ державного
будівництва та місцевого самоврядування
НАПрН України
ORCID ID: 0000-0002-5748-9009

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ПРАВ В УМОВАХ КРИЗОВИХ ЯВИЩ

Анотація. Виконано аналіз загроз, що виникають для бізнесу в умовах кризових явищ з боку держав. Розглянуто можливості й способи впливу бізнес-структур на економічну політику державних органів в аспекті забезпечення економічних прав та інтересів з точки зору ідеалів, принципів і норм сучасного демократичного конституціоналізму. Обґрунтовано необхідність запровадження запобіжників від порушень норм Конституції владними суб'єктами.

Ключові слова: конституційна економіка, економічні санкції, сильна держава, конституційні економічні права, конституційно-правова санкція.

Постановка проблеми. Сучасна геополітична криза, посилена коронокризою як явищем синтетичного порядку, послідовно артикулює тему нових відносин між державою і бізнес-структурами. Йдеться про їх перегляд і навіть ревізію. Причому в таких

країнах, як Великобританія і США, де історично інтереси приватного бізнесу були двигуном успіху держави і навіть, незважаючи на рішучий тиск концептів, принципів і політик зі спектру ери прав людини другої половини ХХ століття по каналах громадянського суспільства, інтереси приватного бізнесу залишалися до недавнього часу чи не головною метою державної політики. Однак тепер буквально на наших очах спостерігається порушення принципу писаного і неписаного соціального договору між державою і бізнесом.

Прийняті більшістю держав демократичного конституційного ладу заходи щодо обмеження прав власності, майнових прав, свободи пересування, свободи слова породжують сумніви щодо правомірності таких дій, бо вони порушують установленний конституційний порядок. Багато експертів обґрунтовано стверджують, що перспектива посилення популярності авторитарних цінностей і відповідних практик управління стає цілком реальною [1].

Так, парламент Угорщини надав уряду широкі повноваження без обмежень у часі стосовно права призупиняти застосування певних законів або вживати інших надзвичайних заходів. Хоча Президент Європейської Комісії заявив, що такі надзвичайні заходи у зв'язку з пандемією коронавірусу не повинні бути безстроковими, можна прогнозувати, що юридичні наслідки таких дій для суспільства і для бізнесу є серйозними, бо мова йдеться про можливі порушення чинного правового порядку, балансу повноважень та інтересів. Існують побоювання, що багато політичних сил можуть цілеспрямовано використовувати спекуляції з приводу смислового наповнення понять «ефективне управління», «сильна рука» та «сильна держава». Це — з одного боку. З іншого ж — перехоплення бізнесом функцій, які притаманні державі, таких як контроль громадської безпеки та громадського порядку шляхом цензурування соціальних медіа, монетарної політики, шляхом запуску криптовалютної системи взаєморозрахунків, породжують не тільки заклики до перегляду правових критеріїв публічної і приватної економічної діяльності, але і більш радикальні думки про початок якогось глобально-го, мало не апокаліптичного процесу руйнування фундаменту

правоті держави та державності. Йдеться вже не про розмивання кордонів внаслідок економічної глобалізації, та й не про трансфер частки суверенних прав наднаціональним структурам, а про суттєво новий рівень лібералізації економічної діяльності, за яким ТНК та інші мега-бізнес-структури вдаються до створення наддержавної економіки.

Законність і обґрунтованість дій як органів влади, так і представників бізнесу в їх сукупності, правовий аналіз конкретних фактів і рішень є необхідними для виходу з кризових ситуацій, а також для оцінки їх конституційності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Означені питання є предметом дослідження проблем конституційної економіки, або ж економічного блоку національних конституцій. Строкатість і складність подій, що відбуваються, вимагають не тільки комплексного політико-правового й економіко-правового аналізу, але й порівняльно-правового, оскільки саме останній може стати на заваді як поспішних рішень, так і помилкових висновків.

Питання конституційної економіки висвітлювалися, зокрема, у роботах бельгійських і французьких економістів та юристів. Для цілей нашого дослідження корисними були матеріали бельгійських юристів Ж.-Ф. Фельдмана (J.-Ph. Feldman) [2] і Ф. Крестіа (Ph. Chrestia) [3], які аналізують співвідношення та конфлікти між нормами законів, локальних нормативних актів (як-от дозволи муніципалітетів) і конституційними приписами; адвоката і науковця з університету Св. Льюїса М. Вандерштрайтена (Maxime Vanderstraeten) [4], який аналізує позицію конституційного суду Бельгії стосовно свободи підприємництва на прикладах його судових рішень; французьких юристів Дж. Гарсія (Jonathan Garcia) [5] і К. Пугельє (Catherine Puigelier) [6], які аналізують роль конституційної ради Франції та його рішень для національної економіки, та П.-І. Гадун (P.-Y. Gahdoun) [7] – співвідношення між принципом свободи договору та конституційними приписами під час здійснення підприємницької та іншої діяльності.

Також було проаналізовано думки українських і російських науковців з питань конституційної економіки, зокрема Г. А. Гаджієва, С. Ю. Данилова, О. В. Скупінського; з питань інтегра-

ційного права, міжнародно-правових стандартів прав людини — М. В. Буроменського, Ю. О. Волошина, О. М. Рудневої, І. В. Яковюка.

Метою статті є розкриття проблеми порушення економічних конституційних прав в умовах кризових явищ, зокрема під час пандемії коронавірусу, в умовах військових конфліктів, економічних криз, дослідження на прикладі застосування санкцій в Україні випадків непропорційного втручання державних органів у право мирного володіння власністю, а також пошук механізмів подолання дисбалансу в партнерських стосунках між державою та бізнесом, підвищення ролі й можливостей впливу бізнесу на економічну політику державних органів в аспекті забезпечення економічних прав та інтересів суб'єктів підприємництва і дотримання міжнародних стандартів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження впливу глобалізації світової економіки на конституційні процеси в різних країнах є однією з важливих тем конституційної економіки як наукового напрямку [8]. Саме нарощування глобалізаційних процесів спричинило інтенсивний розвиток міжнародного права прав людини, його закріплення у міжнародних правових документах, судових (ЄСПЛ) та квазісудових рішеннях (юриспруденція комітетів ООН з прав людини), матеріалах доктринального значення (аналітичні доповіді Ради Європи, організацій системи ООН, висновки Венеційської комісії). Сформувалися міжнародно-правові стандарти, більшість з яких є загальновизнаними. Переважна більшість сучасних конституцій унормувала визнання юридичного значення норм міжнародного права, закріпивши зобов'язання поважати наднаціональні норми та принципи й навіть надавати їм перевагу (як-от, наприклад, у ст. 9 Конституції України) [9].

Розширення реєстру прав людини, поступова їх систематизація та стандартизація — це явище цілком природне, пов'язане з появою нових сфер діяльності людини — ІТ, діджиталізації публічних і приватних послуг, 3D-принтингу, ЕКЗ, сурогатного материнства. Натомість виникло чимало супротивників цього процесу. Антиглобалістичні настрої політиків і юристів спричинили не тільки тривалу дискусію щодо доцільності за-

кріплення у національних конституціях поняття соціальної держави, поступову ревізію зобов'язань по соціальних правах, але й дії, пов'язані зі скасуванням конституційних приписів щодо пріоритету міжнародного права над нормами національного законодавства, як нещодавно відбулося в Російській Федерації.

На нашу думку, відповідь на питання, чи можна вважати такі настрої та дії контрпродуктивними, можливо отримати після наукового аналізу різних фактів і багатьох складових з використанням порівняльно-правового методу.

В межах цієї статті пропонується проаналізувати декілька прикладів юридичних дій, що мали місце останнім часом, на предмет їх відповідності ідеалам демократичного конституціоналізму.

Йдеться про 3–4 рішення Ради національної безпеки і оборони (РНБО) України щодо економічних санкцій до фізичних та юридичних осіб. Так, 30 січня 2021 р. набрав чинності указ Президента України від 28 січня 2021 р. № 29/2021, яким введено в дію зміни до прийнятого РНБО України ще 14 грудня 2020 р. та введеного в дію указом Президента України від 14 грудня 2020 р. № 564-27т рішення «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)» (рішення РНБО України від 28 січня 2021 р.). Санкції застосовано до однієї фізичної особи – громадянина КНР, трьох китайських компаній та компанії з Британських Віргінських островів [10].

2 лютого 2021 р. указом Президента № 36/2021 введено в дію рішення РНБО від 29 січня 2021 р. щодо застосування економічних санкцій ще до двох громадян КНР і трьох компаній (територіальної юрисдикції Белізу, Молдови, Португалії) [11].

23 лютого 2012 р. указом Президента № 64/2021 від 19 лютого 2021 р. введено в дію санкції до 8 фізичних осіб, три з яких є громадянами України [12].

Економічні санкції до всіх фізичних осіб введено на 3 роки, а санкції до юридичних осіб – на три роки або без визначення термінів (за умов певних подій, які не належать до компетенції цих комерційних суб'єктів).

Наведені рішення викликали жваву дискусію. Головними стали два питання: 1) чи можливим є застосування санкцій до громадян України, які до того ж є відомими публічними медійними особами, проживають, працюють чи ведуть бізнес в Україні; 2) наскільки юридично обґрунтованими є санкції до українських юридичних осіб – суб'єктів бізнесу (приватних телевізійних каналів «112», «News One», «ZIK») та до великих інвесторів, які набули права володіння українською компанією «Мотор Січ» у звичайний юридичний спосіб.

Цікаво, що серед незначної кількості юристів, які схильні підтримати санкції щодо українських громадян, які постійно проживають і працюють на території України, більшість зробила це з певними застереженнями, назвавши їх справді доволі дискусійним та екстраординарним методом, підкреслили, що випадки застосування санкцій щодо своїх громадян є надзвичайно рідкісними, зустрічаються у практиці США, але стосуються людей із декількома громадянствами [13].

Також наголошено на необхідності правової визначеності стосовно підстав введення економічних санкцій та наявності чіткої диференціації правового інституту індивідуальних санкцій стосовно означеної категорії громадян та інституту юридичної відповідальності.

Дійсно, Закон України «Про санкції» прямо не передбачає застосування санкцій до українських громадян, окрім випадків, пов'язаних із їхньою участю в терористичній діяльності [14]. Як зазначає правозахисник Є. Захаров, «я вважаю, що санкції мають застосовуватися до іноземців, до іноземних юридичних осіб, до іноземних держав, оскільки інших можливостей вплинути на їхню позицію просто немає. Що стосується українців і українських юридичних осіб, є різні можливості: від реєстраційних до притягнення до кримінальної відповідальності. Якщо мається на увазі, що санкції можуть бути застосовані до українців, будь ласка, внесіть чесно і прямо в закон таку можливість, інакше це буде зловживання правом, на мій погляд. І це буде погано розцінене Європейським судом з прав людини у майбутньому позові, який я певен, що буде. Позов до Верховного Суду вже є» [13].

Важливою є думка про те, що застосування економічних санкцій до українських юридичних осіб також є слабким саме із юридичних міркувань і тому викликало спротив у юридичній спільноті. «Якщо ми говоримо, що санкції є політичним інструментом, то виходить, що допускаємо можливість обмеження мовлення телевізійних каналів з політичних мотивів. Якщо подивитися на це з точки зору розвиненої демократії, то звучить дуже дико», — вважає експертка із санкційної політики Юлія Каздобіна. «Стосовно телевізійних каналів не може бути політичного рішення. Воно має бути так або інакше обґрунтоване. Обмежувати можна щось, якщо воно займається терористичною діяльністю. Телеканали не займаються терористичною діяльністю, вони не фінансують тероризм. Телеканали представляють певну точку зору. На мій погляд, ці канали обмежувати треба. Тут я готова погодитися, що далеко не бездоганні рішення можуть бути необхідними, але це не має стати прецедентом. На мій погляд, ця ситуація має стати початком обговорень, яким чином ми можемо обмежувати зловживання свободою слова саме в правових рамках» [13].

Важливою є дискусія щодо наявності чи відсутності міжнародних стандартів щодо механізму економічних санкцій. Ми погоджуємося з тим, що певні принципові підходи у визначенні підстав встановлення економічних санкцій сформувалися протягом досить тривалого часу існування в світі санкційної політики. Це — застосування санкцій переважно до іноземних юридичних осіб, іноземців, осіб без громадянства або з різним громадянством, передусім які підозрюються у безпосередніх зв'язках із тероризмом, секторальних санкцій. Тут ідеться про усталену практику. А от якщо говорити про функціональну природу санкції як різновиду інституту державного покарання та примусу, який безпосередньо пов'язаний з утиском прав людини, то аналіз їхнього змісту, наслідків застосування є неможливим без урахування саме міжнародних стандартів забезпечення та належного захисту прав людини.

З точки зору конституційних принципів, на які, до речі, спирається і Закон «Про санкції», прийняті рішення можна вважати сумнівними. І йдеться не тільки про порушення суб'єктами

конституційного права приписів Основного Закону, таких як ч. 1 ст. 9 (стосовно поваги до норм міжнародного права, які стали частиною національного законодавства), ч. 4 ст. 13 (за якою держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права від свавілля), ч. 2 ст. 19 (за якою органи конституційної юрисдикції, якою є Рада національної безпеки і оборони України, та їх посадови особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачений Конституцією України), ч. 4, 5, 6 ст. 41 (за якими непорушність права приватної власності гарантується тим, що ніхто не може бути протиправно її позбавлений, примусове позбавлення права власності є винятком, примусове відчуження з наступним повним відшкодуванням вартості допускається лише в умовах воєнного чи надзвичайного стану, конфіскація майна може відбутися виключно за рішенням суду у випадках, обсязі та порядку, встановлених законом), ч. 1 та 3 ст. 62 (за якими особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана покаранню та переслідуванню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду; обвинувачення (зокрема у тероризмі) не може ґрунтуватися на припущеннях, а усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь), ч. 1 ст. 64 (за якою конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією) та ч. 1 ст. 68 (за якою кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей).

Ми не будемо моделювати судову перспективу оскарження дій суб'єктів владних повноважень у Верховному Суді, а потім у Європейському суді з прав людини. Для нашого дослідження важливим є оцінка конституційно-правових наслідків як для економіки країни, так і для подальшого розвитку суспільства.

Вважаємо за корисним аналіз реакції спеціальних інституцій, які створені задля захисту інтересів бізнесу та самої бізнес-спільноти у відповідь на ці події, точніше, відсутності будь-якого консолідованого супротиву згаданим подіям. Установлено, що ані Комісія з питань захисту бізнесу як тимчасовий консультативно-дорадчий орган Кабінету Міністрів України, яка у своїй

діяльності керується Конституцією та законами України, указами Президента України, постановами Верховної Ради України, прийнятими відповідно до Конституції та законів України, актами Кабінету Міністрів України та Положенням, утворена з метою покращення бізнес-клімату в Україні та створення належних умов для залучення інвестицій, у тому числі іноземних, шляхом захисту бізнесу від незаконних посягань з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, юридичних осіб публічного права, їх посадових та службових осіб, інших осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, осіб, прирівняних до них, недопущення перешкоджання законній діяльності суб'єктів підприємницької діяльності, ані Комісія з питань захисту прав інвесторів, протидії незаконному поглинанню та захопленню підприємств при Кабміні, ані Рада з питань економічного розвитку України при Кабміні, до складу якої входять відомі представники наукової спільноти й міжнародні експерти і створення якої має сприяти подоланню кризових явищ у національній економіці та формуванню основних напрямів економічної політики держави для зростання добробуту населення, ані впливові бізнес спільноти, як-от Європейська Бізнес Асоціація, Торгово-промислова палата України, Федерація роботодавців України, яка, у свою чергу, є учасницею мережі Глобального договору ООН в Україні, – жодна із цих структур не спромоглася висловити бодай стурбованість із приводу санкційних рішень влади стосовно українського бізнесу.

Разом з тим 11 березня відбулася презентація двох загальнонаціональних досліджень, які було проведено в лютому 2021 р. Вони довели до суспільства факт незадоволення бізнесу діями влади. Торгово-промислова палата України представила результати анкетування «Очікування бізнесу 2021» серед представників національного бізнесу з метою оцінки основних проблем, що заважають підприємництву в Україні. Абсолютна більшість респондентів (69,5 %) оцінюють стан бізнес-клімату у 2020 р. негативно. 44,4 % респондентів очікує погіршення бізнес-клімату у 2021 р. Головними завадами малого та середнього бізнесу (МСБ), який у значному ступені формує ВВП (так вважає 95,9 %

респондентів), є: слабкий захист прав власності з боку органів державної влади (90,3 %), надмірне втручання держави у регулювання економічних відносин у сфері МСБ (77,8 %), неналежне виконання національного законодавства органами державної влади та місцевого самоврядування (72,2 %). Обмеження втручання держави у регулювання підприємницької діяльності є важливою передумовою поліпшення ситуації (90,3 %) [15].

Схожі дані дає й Європейська Бізнес Асоціація у Путівнику, який був розроблений як доповнення до урядового документа – Національної економічної стратегії 2030. Більшість опитаних керівників компаній – членів Асоціації, а саме 62 %, вважають поточний інвестиційний клімат несприятливим [16].

Тобто можна сказати, що бізнес-спільнота спромоглася тільки на доволі загальний завуальований сигнал уряду про своє невдоволення економічною політикою в цілому.

Серед причин, які стосуються конституційно-правового виміру нашого дослідження, можна назвати конституційну кризу, яка наявна в Україні та порушує усталений правовий порядок дій та механізмів, дезорганізує роботу органів влади, внутрішніх і зовнішніх інвесторів [17].

Також, на нашу думку, недостатньою є солідарність бізнес-спільноти у відстоюванні своїх стратегічних інтересів з опорою на можливості саме Конституції та міжнародні принципи і стандарти.

Але така ситуація притаманна не тільки Україні. Якщо подивитися на загальний тренд теми бізнесу та прав людини, то можна побачити, що головним є акцент на спонуканні бізнесу до виконання вимог цілей сталого розвитку та дотримання прав робітників. Такою є головна мета мегапроекту «Глобальний договір ООН» щодо партнерства між бізнесом, державними та наддержавними установами, до якого на початок 2021 р. долучилися 12000 бізнес-структур середнього та великого бізнесу в різних країнах. Інші глобальні проекти також концентрують зусилля на викорененні дискримінації під час розподілу посад у керівних і наглядових радах, недискримінації корінних народів, дотриманні соціальних, економічних, екологічних прав робітників.

У 2020 р. у зв'язку з пандемією держава підсилила свої владні повноваження в регулюванні економічних питань, одночасно посилюється тиск на бізнес шляхом застосування обмежень і локдаунів. Рівновага інтересів і баланс між обов'язками та правами у партнерських стосунках між бізнесом і державою порушилися. Про це пишуть правники в різних країнах. Наголошується, що в такі складні часи підвищується роль саме конституційних приписів та принципів.

Отже, якщо дії влади щодо обмеження свободи підприємництва, торгівлі, застосування штрафів або економічних санкцій можна кваліфікувати не просто як порушення права приватної власності та нанесення шкоди майновим інтересам юридичних та фізичних осіб (за наявності такого порушення), а як порушення конституційних гарантій забезпечення економічних прав та інтересів бізнесу, дотримання міжнародних зобов'язань, то це вже розмова зовсім на іншому правовому вимірі.

Проведене дослідження дозволяє наголосити на таких **висновках:**

1. Глобалізаційні процеси розвитку економіки підсилили розвиток інтеграційного права та вплив норм і принципів міжнародного права. Забезпечення економічних прав фізичних та юридичних осіб, державні гарантії для розвитку бізнесу, власності, стабільна грошова та фінансова політика — всі ці принципи стали надбанням цивілізаційного розвитку й набули конституційного і міжнародного значення.

2. Стабільне і збалансоване партнерство між державою та бізнесом є запорукою успішності держави. Порушення представниками державної влади норм конституції призводить до кризи довіри, росту тіньового сектора, відтоку капіталу та людських ресурсів, до іміджевих втрат. Запровадження обмежувальних заходів, які відбуваються під час пандемії або ж політичних криз у відносинах між державами чи збройних конфліктів, як-от на сході України, слід вважати екстраординарними, але ж вони не можуть відбуватися з порушенням конституційних норм і принципів. Неповага до Конституції та до усталених норм і принципів, багато з яких є міжнародно-правовими стандартами, слід вважати фактором суспільної небезпеки, що погрожує

руйнацією суспільного ладу та довготривалими громадянськими конфліктами. У разі якщо представники влади не винайдуть консенсусу з бізнесом і не усунуть порушення Конституції, негативні наслідки будуть невідворотними.

3. Одним із можливих запобіжників порушень норм Конституції представниками влади може бути конституційно-правова санкція як засіб державного впливу на суб'єкта конституційного права, що вчинив діяння, яке не відповідає диспозиції конституційно-правової норми та носить виражений політичний характер щодо підстав застосування і щодо кола суб'єктів. Вважаємо, що сьогодні, коли світ увійшов у період тектонічних змін, розвиток інституту конституційно-правової санкції є перспективним напрямком конституційно-правового регулювання як засобом стримування потенційних порушників.

4. Організаційні принципи взаємодії між бізнесом і державою слід підсилювати в різний спосіб. Бізнес-спільноті слід продумати спільні теми та консолідувати зусилля задля поглиблення взаємодії з державою в напрямку відстоювання своїх економічних інтересів. На сьогодні державні органи та наддержавні інституції в цілому зацікавлені через бізнес-об'єднання просувати реєстр суспільно корисних обов'язків бізнесу діяти в певний спосіб, про що, приміром, свідчить Глобальний договір ООН. Але ж бізнес повинен більш рішуче (на кшталт секторальних і національних профспілок, які мають працівники) відстоювати й свої права на власність, свободу підприємницької діяльності та свободу думки, і робити це як на національному, так і на міжнародному рівнях.

Список використаних джерел

1. Валевський О. Л. Баланс між демократією й авторитаризмом у кризових ситуаціях: виклики для України. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-04/balance-miz-democracy-and-avtorytarysmom.pdf>.
2. Feldman Ph. Le Conseil constitutionnel et la liberté d'entreprendre. *R. T. D. H.* 2002. Num. 52. P. 1089–1091.
3. Chrestia Ph. Conformité à la Constitution de la priorité reconnue aux communes en matière de concession de plage : note sous C. E. fr., 22 mai 2013. *A. J. D. A.* 2013. P. 1977.

4. Vanderstraeten M. La liberté d'entreprendre dans la jurisprudence de la Cour constitutionnelle et du Conseil d'Etat. *La liberté d'entreprendre ou le retour en force d'un fondamental du droit économique*. Bruxelles : Bruylant. 2015. P. 7–41.
5. Garcia J. Le conseil constitutionnel, juge de l'économie? *Constitutions Revue de droit constitutionnel appliqué*. Dalloz, Octobre-Décembre 2015. P. 487–501.
6. Puigelier C. La liberté contractuelle dans la jurisprudence constitutionnelle, Pierre-Yves Gahdoun's Thesis Review. *Revue Trimestrielle de droit civil*. Dalloz, Janvier/Mars 2009. P. 195–196.
7. Gahdoun P.-Y. La liberté contractuelle dans la jurisprudence du Conseil constitutionnel. Dalloz, 2008. 415 p. (Coll. «Nouvelle bibliothèque desthèses»).
8. Скупінський О. В. Конституційно-правові засади економічної системи України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Харків, 2011. 20 с.
9. Конституція України. *Голос України*. 1996. № 128.
10. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 28 січня 2021 року «Про внесення змін до рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 грудня 2020 року, уведеного в дію Указом Президента України від 14 грудня 2020 року № 564-27т»: Указ Президента України. *Урядовий кур'єр*. 30.01.2021. № 20.
11. Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій) : рішення Ради нац. безпеки і оборони України від 29.01.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0003525-21>.
12. Про застосування та внесення змін до персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій): рішення Ради нац. безпеки і оборони України від 19.02.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0010525-21>.
13. Чиста політика, правовий механізм чи просто вендетта? 11.02.2021. URL: <https://helsinki.org.ua/articles/chysta-polityka-pravovyy-mekhanizm-chy-prosto-vendetta>.
14. Про санкції : Закон України від 14.08.2014 № 1644-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18>.
15. Очікування бізнесу 2021: опитування ТПП України. URL: <https://ucsi.org.ua/uploads/files/6049f797dcb82317756088.pdf>.
16. Путівник реформ 2030. Бачення бізнесу на наступну декаду / Європейська Бізнес Асоціація. URL: <https://eba.com.ua/wp-content/uploads/2021/02/EBA-Strategy-2030.pdf>.
17. Терміновий висновок щодо реформування Конституційного Суду : № 1012/2020, Страсбург, 11 груд. 2020 р. / Європейська комісія за

демократію через право. URL: <https://vkksu.gov.ua/userfiles/doc/perelik-dokumentiv/Urgent%20opinion%20of%20The%20VC%20on%20the%20reform%20of%20Constitutional%20Court%20Uk.pdf>.

References

1. Valevskiy O. L. (2020). *Balans mizh demokratiieiu y avtorytaryzmom u kryzovykh sytuatsiakh: vyklyky dlia Ukrainy*. <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-04/balance-miz-democracy-and-avtorytarysmom.pdf>. [in Ukrainian].
2. Feldman Ph. (2002). Le Conseil constitutionnel et la liberté d'entreprendre. *R. T. D. H.*, 52, 1089–1091.
3. Chrestia Ph. (2013). Conformité à la Constitution de la priorité reconnue aux communes en matière de concession de plage, note sous C. E. fr., 22 mai 2013. *A. J. D. A.* 1977.
4. Vanderstraeten M. (2015). La liberté d'entreprendre dans la jurisprudence de la Cour constitutionnelle et du Conseil d'Etat. In *La liberté d'entreprendre ou le retour en force d'un fondamental du droit économique* (pp. 7–41). Bruxelles: Bruylant. [in French].
5. Garcia J. (2015). Le conseil constitutionnel, juge de l'économie? In *Constitutions Revue de droit constitutionnel appliqué* (pp. 487–501). Dalloz.
6. Puigelier C. (2009). La liberté contractuelle dans la jurisprudence constitutionnelle, Pierre-Yves Gahdoun's Thesis Review. In *Revue Trimestrielle de droit civil* (pp. 195–196). Dalloz.
7. Gahdoun P.-Y. (2008). *La liberté contractuelle dans la jurisprudence du Conseil constitutionnel*. Dalloz. Coll. «Nouvelle bibliothèque desthèses».
8. Skupinskyi O. V. (2011). *Konstytutsiino-pravovi zasady ekonomichnoi systemy Ukrainy*. Candidate's thesis. Kharkiv. [in Ukrainian].
9. Konstytutsiia Ukrainy. (1996). *Holos Ukrainy*, 128. [in Ukrainian].
10. Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 28.01.2021 «Pro vnesennia zmin do rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 14.12.2020, uvedenoho v diiu Ukazom Prezydenta Ukrainy vid 14.12.2020 No. 564-27t»: Ukaz Prezydenta Ukrainy. (2021). *Uriadoviy kurier*, 20. [in Ukrainian].
11. Pro zastosuvannia personalnykh spetsialnykh ekonomichnykh ta inshykh obmezhuvalnykh zakhodiv (sanktsii): Rishennia RNBOU vid 29.01.2021. (2021). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0003525-21>. [in Ukrainian].
12. Pro zastosuvannia ta vnesennia zmin do personalnykh spetsialnykh ekonomichnykh ta inshykh obmezhuvalnykh zakhodiv (sanktsii): Rishennia RNBOU vid 19.02.2021. (2021). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0010525-21>. [in Ukrainian].

13. Chysta polityka, pravovyi mekhanizm chy prosto vendetta? (2021). <https://helsinki.org.ua/articles/chysta-polityka-pravovyy-mekhanizm-chy-prosto-vendetta>. [in Ukrainian].
14. Pro sanktsii: Zakon Ukrainy vid 14.08.2014 No. 1644-VIII. (2014). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18>. [in Ukrainian].
15. Ochikuvannia biznesu 2021: opytuvannia TPP Ukrainy. (2021). <https://ucci.org.ua/uploads/files/6049f797dcb82317756088.pdf>. [in Ukrainian].
16. European Business Association. (2021). *Putivnyk reform 2030. Bachennia biznesu na nastupnu dekadu*. <https://eba.com.ua/wp-content/uploads/2021/02/EBA-Strategy-2030.pdf>. [in Ukrainian].
17. Venice Commission. (2020). *Terminovyi vysnovok shchodo reformuvannia Konstytutsiinoho Sudu* No. 1012/2020, Strasburg, 11.12.2020. <https://vkksu.gov.ua/userfiles/doc/perelik-dokumentiv/Urgent%20opinion%20of%20The%20VC%20on%20the%20reform%20of%20Constitutional%20Court%20Uk.pdf>. [in Ukrainian].

Е. В. Приходько

Обеспечение конституционных экономических прав в условиях кризисных явлений

Аннотация. Осуществлён анализ угроз, которые возникают для бизнеса в условиях кризисных явлений со стороны государств. Рассмотрены возможности и способы влияния бизнес-структур на экономическую политику государственных органов в аспекте обеспечения экономических прав и интересов с точки зрения идеалов, принципов и норм современного демократического конституционализма. Обоснована необходимость введения предохранителей от нарушений норм Конституции властными субъектами.

Ключевые слова: конституционная экономика, экономические санкции, сильное государство, конституционные экономические права, конституционно-правовая санкция.

О. V. Prykhodko

Ensuring Constitutional Economic Rights in Times of Crisis

Summary. In 2020, due to the Coronacrisis in most countries, public authorities have strengthened their powers regulating economic issues, whilst increasing pressure on business through imposing restrictions and lockdowns. This has led to a disturbance of the equality of interests and the balance of responsibilities and rights in the partnership between business and the state, as reported by many lawyers in different countries.

They emphasize that in such difficult times the importance of the role of fundamental constitutional provisions increases. However, in many countries around the world with political, armed conflicts, constitutional and other crises, the imbalance between government and business, violations of constitutional guarantees ensuring freedom of enterprise, as well as economic rights and freedoms have worsened.

The legality and validity of the actions of both the authorities and businesses, legal analysis of specific facts and decisions is necessary to overcome situations of crisis, as well as to assess their constitutionality. The below proposes the analysis of the the imposed individual economic sanctions against Ukrainian legal entities and individuals in Ukraine in 2021. Individuals in questions are citizens of Ukraine; and the sanctions need to be analysed as per their constitutionality with the aim to identify possible ways to prevent similar situations in the future and in other countries.

The study allows us to draw the following conclusions:

1. Globalized processes of economic development have strengthened the development of integration law and impact of norms and principles of international law. Ensuring the economic rights of individuals and legal entities, state guarantees for business development, property, stable monetary and financial policy – all these principles have become the property of civilizational development and have acquired constitutional and international significance.

2. A stable and balanced partnership between the state and business is key to the success of the state. Violation of the constitution by government officials leads to a crisis of confidence, growth of the shadow sector, outflow of capital and human resources, and reputational loss. Introduction of restrictive measures that occur during a pandemic, or political crises in relations between states or armed conflicts, such as in the Eastern Ukraine, should be considered extraordinary, but violation of constitutional norms and principles cannot be part of it. Violation of the Constitution and the established norms and principles, many of which are international legal standards, should be considered a factor of public danger that threatens the destruction of the social order and long-lasting civil conflicts. If the authorities do not invent a consensus with business and do not eliminate the violation of the Constitution, a negative long lasting impact will be inevitable.

3. One of the possible preventive methods against violations of constitutional norms by government officials may be a constitutional sanction, which is a measure of state influence established by constitutional law, on persons who committed an act that does not comply with the constitutional norm. Constitutional sanctions

are clearly political with regards to their implementation and scope. We believe that today, when the world has entered the period of drastic change, the development of the legal phenomena of constitutional sanctions is a promising area of constitutional and legal regulation as a way to deter potential violators.

4. Organizational principles of interaction between business and the state should be strengthened in different ways. The business community should consider common themes and consolidate efforts to develop cooperation with the state directed to defend its economic interests. Today, government bodies and supranational institutions are generally interested in promoting a register of socially useful responsibilities for business to act in a certain way, as evidenced, for example, by the UN Global Compact. But businesses need to be more resolute (like the national unions to protect workers' rights and interests) in defending their property rights, freedom of enterprise and freedom of thought, and do so both at national and international level.

Keywords: *constitutional economics, economic sanctions, strong state, constitutional economic rights, constitutional sanction.*